

Piotr Kominek (KIELCE)
ORCID 0000-0002-2035-2033

Symbolika sakramentu Eucharystii w nauce katolickiej i protestanckiej w XVI wieku

DOI 0.25951/3292

SUMMARY

The symbolism of the Eucharist in Catholic and reformed theology in 16th century

The paper touches upon the question of the meaning of the Eucharist in 16th-century Catholic and Protestant dogmatic theology. At the time took place the debate dealing with, among other things, the issue of the understanding and symbolism of the sacrament. Both Catholic and reformed theologians emphasised the significance of the Eucharist, but they understood it differently. The aim of the paper is to present and compare the Eucharistic theology of selected authors, in particular: Martin Luther, Philip Melanchthon, John Calvin, Mikołaj Rej of Nagłowice, from the protestant side: Antoni of Napachanie, Benedict Herbest, Marcin Białobrzski and Hieronim Powodowski, from the catholic point of view. Beside their ideas, the paper also tries to discuss the statements of the Council of Trent concerning the Eucharist.

KEYWORDS: reformation, counter reformation, sacrament, Eucharist, Council of Trent.

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy pojęcia sakramentu Eucharystii w XVI w. w nauce katolickiej i protestanckiej. Polemiki religijne toczyły się wówczas m.in. na temat rozumienia jej symboliki. Znaczenie tego sakramentu podkreślali zarówno teologowie reformacji, jak i przedstawiciele reformy katolickiej. Jeśli chodzi o autorów protestanckich w artykule przedstawiono poglądy Marcina Lutra (1483–1546), Filipa Melanchtona (1497–1560), Jana Kalwina (1509–1564) i Mikołaja

Reja (1505–1569). Stronę katolicką zaś reprezentowali: Antoni z Napachania (1494–1561), Benedykt Herbst (1531–1598), Marcin Białobrzski (1530–1586) oraz Hieronim Powodowski (1543–1613). W pracy jest mowa także o postanowieniach soboru trydenckiego (1545–1563) dotyczących sakramentu Eucharystii.

SŁOWA KLUCZOWE: reformacja, reforma katolicka, sakrament, Eucharystia, Wieczerza Pańska, sobór trydencki.

Misterium, jakim jest Eucharystia, oparte na biblijnych podstawach (Mt 26,26–29; Mk 14,22–25; Łk 22,15–20), od wczesnego chrześcijaństwa łączono z pojęciami filozoficznymi w celu wyjaśnienia doktryny objawionej. Sakrament ten znalazł stałe miejsce już w teologii średniowiecznej, gdzie zrodziła się potrzeba skonkretyzowania jego rozumienia. Nawiązywano przede wszystkim do nauki św. Augustyna o *sacramentum*, wprowadzając pojęcia *substancji* i *istoty*, a na IV soborze laterańskim pojęcie *transsubstancjacji* (przeistoczenia). Nauka o przemianie jako najważniejszej kwestii Eucharystii wywarła również wpływ na kształtowanie się kultu eucharystycznego. W średniowieczu Eucharystia była udzielana tylko podczas mszy św., a przystępowanie do niej było obowiązkiem chrześcijanina. Należało wówczas spełnić 3 warunki: mieć czyste sumienie, uczestniczyć pobożnie we mszy św. i przestrzegać zasad postu eucharystycznego¹.

Nauka o Eucharystii zaczęła rozwijać się w pełni w XVI w. podczas polemiki religijnej pomiędzy katolikami a protestantami. Obie strony uznawały Eucharystię za najważniejszy sakrament ustanowiony przez Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy, będący pomocą w doczesnej wędrówce do Boga i ratunkiem dla grzeszników. Kościół katolicki uznawał 7 sakramentów: chrzest, Eucharystię, kapłaństwo, pokutę, bierzmowanie, małżeństwo i namaszczenie chorych. Reformatorzy zmniejszyli ich liczbę do 2: chrztu i Eucharystii, ponieważ uważali oni, że prawdziwymi sakramentami były jedynie te, które miały oparcie w Ewangelii, czyli które ustanowił sam Chrystus (*solus Christus*).

W doktrynie protestanckiej, gdzie Eucharystię nazywano Wieczerzą Pańską, była ona uznawana, obok chrztu świętego, za prawdziwy sakrament. Dla protestantów ważne stało się rozumienie Kościoła jako widzialnego, którego sens polega na głoszeniu czystego słowa Bożego oraz administrowaniu sakramentów zgodnie z Ewangelią².

¹ I. Skierska, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003, s. 221–222, 239.

² Zob.: W. Kowalski, *To jest owczarnia onego dobrego Pasterza. Pojęcie prawdziwego Kościoła w polskich szesnastowiecznych katechizmach*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2016, nr 60, s. 29.

Nauka protestancka o Wieczerzy Pańskiej kształtowała się podczas polemiki z teologią późnego średniowiecza, a potem w sporach reformacyjnych. Głównym przedstawicielem szesnastowiecznej reformacji był Marcin Luter (1483–1546). Podstawą dla całej etyki Lutera był fundament słowa Bożego, które jego zdaniem było głównym źródłem wiary chrześcijańskiej. Sakrament Wieczerzy Pańskiej opiera się, według niego, na Chrystusowej obietnicy odpuszczenia grzechów³.

Rozważania dotyczące sakramentu Wieczerzy Pańskiej Luter zawarł w następujących pracach: *Kazanie o najczcigodniejszym sakramencie świętego prawdziwego Ciała Chrystusa i o bractwach*, *Mały katechizm* i *Duży katechizm*. W pierwszej z wymienionych prac analizował sakrament Wieczerzy Pańskiej, zauważając, że składa się on z 3 części: sakramentu – znaku, znaczenia tego znaku i wiary. Znak jest zewnętrzny i widzialny, jego znaczenie ma charakter wewnętrzny i duchowy, wiara zaś pozwala wymienione elementy połączyć ze sobą. Przyjmując ten sakrament, wierni wchodzi z nim we wspólnotę i łączą się z Chrystusem duchowo. Wiara pozwala zrozumieć, jak możliwe jest przeistoczenie chleba i wina w ciało i krew Chrystusa⁴.

W *Małym katechizmie* Marcin Luter zastanawiał się nad prawdziwą obecnością Chrystusa w sakramencie Wieczerzy Pańskiej. W części piątej tego katechizmu autor odpowiedział na pytanie, czym w zasadzie jest Sakrament Ołtarza. Jest to według niego „prawdziwe ciało i prawdziwa krew Pana naszego Jezusa Chrystusa, pod chlebem i winem nam chrześcijanom, do spożywania i picia przez samego Chrystusa ustanowione”⁵. Chrystus nakazał wszystkim chrześcijanom jego spożywanie i picie. Marcin Luter wymienił następujące pożytki przystępowania do tego sakramentu: odpuszczenie grzechów, życie wieczne i zbawienie. Gwarantuje ono uczynienie z człowieka godnego chrześcijanina.

Marcin Luter podkreślił także, że tam, gdzie jest odpuszczenie grzechów, tam jest też życie i zbawienie. Sakrament Ołtarza obejmuje przede wszystkim słowa Chrystusa: „Za was się daje i wylewa na odpuszczenie grzechów”. Ten, kto wierzy w te słowa, ma to, o czym one mówią, czyli odpuszczenie grzechów⁶. Właściwie przygotowanym do przyjęcia Sakramentu Ołtarza jest ten, kto wierzy w te słowa

³ Zob.: S. Nowosad, *Grzech, pokuta i spowiedź z perspektywy protestanckiej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2014, nr 2, s. 38. Zob. też: J. Maciejowski, *Krótką historia pobożności eucharystycznej*, „Znak” R. 57, 2005 (9).

⁴ J. Sojka, *Wokół Stołu Pańskiego – sakramentalne dziedzictwo reformacji*, „Gdański Rocznik Ewangelicki” 2012, s. 198–199.

⁵ M. Luter, *Mały katechizm*, w: Z. Pasek, *Wyznania wiary. Protestantyzm*, Kraków 1999, s. 59.

⁶ Tamże, s. 60.

Chrystusa, a nie ten, kto pości czy wykazuje zewnętrzne przygotowanie, są to bowiem jedynie zwyczaje. Zrozumienie tego sakramentu wymaga „serc prawdziwie wierzących”⁷. Rozważania na temat Sakramentu Ołtarza zawarte w *Dużym katechizmie* są podobne do tych, które odnajdujemy w *Małym katechizmie*.

Zdaniem Marcina Lutra zadaniem sakramentu Wieczerzy Pańskiej jest wzmocnienie wiary chrześcijanina. Według niego sakrament ten pozwala w pełni uczestniczyć w zbawczym planie zbawienia Jezusa Chrystusa. Luter wskazywał na potrzebę udzielania komunii św. pod dwiema postaciami. Nieudzielanie także krwi Pańskiej odczytywał jako wielki błąd Kościoła katolickiego. To poprzez działanie Ducha Świętego Chrystus jest prawdziwie obecny w chlebie i winie. Słowa Chrystusa wypowiedziane przez Niego na Ostatniej Wieczerzy należy rozumieć dosłownie⁸.

Można zauważyć, że Luter początkowo w swoich poglądach na temat Eucharystii pozostawał pod wpływem św. Augustyna. Obaj bowiem byli przekonani, że celem tego sakramentu jest stworzenie między wierzącymi chrześcijanami *communio*, a więc wspólnoty. Sakrament Ołtarza staje się dla wszystkich przyjmujących go w tej wspólnocie jednym chlebem. Jest on także środkiem łaski prowadzącym do Chrystusa⁹. Zdaniem Lutra Eucharystia jest więc znakiem, o którym decyduje Słowo. To Boże Słowo sprawiło napełnienie widzialnego znaku chleba i wina łaską Jezusa Chrystusa. W sakramencie Wieczerzy Pańskiej łączy się niejako teologia ołtarza z teologią Słowa. Eucharystia jest „widzialnym Słowem”. Przystępujący do tego sakramentu przeżywa śmierć Chrystusa i doświadcza jego miłości¹⁰.

Kolejnym wielkim reformatorem religijnym był Filip Melancton (1497–1560). Przygotowana przez niego *Konfesja augsburska* dotyczy m.in. problematyki sakramentów. W art. V, *O służbie Kościoła*, znajdujemy zapis, że sakramenty to środki, za pomocą których działa Duch Święty, okazując łaskę. Melancton analizował problem sakramentów także w art. VII zatytułowanym *O Kościele we*

⁷ Tamże.

⁸ W. Medwid, *Sakramenty w ujęciu szesnastowiecznych reformatorów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2014, nr 1, s. 117, 119, 127–128.

⁹ Zob.: A. Skowronek, *Nauka Marcina Lutra o Wieczerzy Pańskiej*, „Collectanea Theologica” 1973, 43, f. I, s. 30–31; M. Maliński, *Historia Eucharystii od pierwszej gminy do soboru trydenckiego*, „Znak” R. 28, 1976, nr 260(2), s. 191–192.

¹⁰ M. Uglorz, *Eucharystia a Kościół z perspektywy Kościołów luterzańskich*, „Symposium” 2011, 1(20), s. 68–70, 72. Zob. też: tenże, *Świadectwo Lutra o Wieczerzy Pańskiej*, w: *Teologia wiary*, red. M. Uglorz, Bielsko-Biała 2007; tenże, *Eklezjologia w teologii Marcina Lutra*, w: tamże.

wspomnianej pracy, określając Kościół jako zgromadzenie, w którym naucza się prawd ewangelicznych i udziela sakramentów. W art. X, *O Wieczery Pańskiej*, pisał zaś: „Kościół nasz uczy o Wieczery Pańskiej, że ciało i krew Chrystusa są prawdziwie obecne i rozdzielane spożywającym w Wieczery Pańskiej; inaczej nauczających odrzucają”. O sakramentach Filip Melancton wspominał ogólnie także w art. XIII i XIV. Artykuł XIII definiuje sakramenty jako znaki i świadectwa woli Bożej, które wzmacniają wiarę chrześcijan. W art. XIV jest mowa o należycie powołanych do udzielania sakramentów¹¹.

Kwestię sakramentu Wieczery Pańskiej poruszał także w swoich pracach Jan Kalwin (1509–1564). Rozważania na ten temat odnajdujemy w *Institutio religionis christianae*. Teolog podał 2 definicje sakramentu. Według niego to „zewnątrzny symbol, za pomocą którego Pan odciska na naszych sumieniach pieczęć swej obietnicy dobrej woli w stosunku do nas w celu podtrzymania naszej słabej wiary”, a także „widzialny znak rzeczy świętej lub widzialnej formy niewidzianej łaski”. Pierwsza definicja pochodzi od samego Kalwina, a autorem drugiej jest św. Augustyn¹². Zdaniem Pikardczyka w sakramencie Wieczery Pańskiej kryją się symbol i symbolizowany przez niego duchowy dar Boga. Związek pomiędzy tymi 2 symbolami jest bardzo bliski. Sens przystępowania do tego sakramentu to osiągnięcie życia wiecznego. W sakramencie tym zawiera się Boża obietnica skierowana do każdego człowieka¹³.

Zdaniem Kalwina ludzka kondycja jest tak krucha, że człowiek potrzebuje na swojej drodze życia pokarmu duchowego, nad którym istnieje moc Ducha Świętego. Zapewnia on wewnętrzne życie duchowe. Funkcjonowanie Kościoła opiera się na głoszeniu słowa Bożego i udzielaniu sakramentów¹⁴. Z Eucharystii zaś płynie dla osoby wierzącej pocieszenie od Zbawiciela. Sakrament ten zanurza chrześcijan w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa¹⁵. Dla Kalwina chleb i wino nie były tylko zwykłymi znakami albo symbolami, łączyły bowiem duchowo Chrystusa z przyjmującymi ten sakrament¹⁶.

Jeśli chodzi o sakrament Eucharystii, na uwagę zasługują także poglądy człowieka renesansu, polskiego teologa ewangelickiego, Mikołaja Reja (1505–1569).

¹¹ *Konfesja augsburska z 1530 roku*, w: Z. Pasek, *Wyznania wiary*, s. 17–20. Zob. też: J. Sojka, *Wokół Stołu Pańskiego*, s. 201.

¹² A.E. Mc Grath, *Jan Kalwin. Studium kształtowania kultury Zachodu*, Warszawa 2009, s. 247.

¹³ Tamże, s. 247, 249.

¹⁴ W. Medwid, *Sakramenty*, s. 118–119.

¹⁵ Tamże, s. 132.

¹⁶ Tamże, s. 133.

W pracy *Catechismus to jest nauka barzo pożyteczna każdemu wiernemu krześcijaninowi* uznawał on jedynie 2 sakramenty: chrzest święty i „ciało naszego Pana, o którym on sam przy ostatecznej wieczerzy dostatecznie dosyć rozumieć nauczył”¹⁷. Rej wierzył w prawdziwe ciało i krew Jezusa Chrystusa. Jego zdaniem sakrament ten zostawił nam Pan „ku wielkiej naszej pociesze”¹⁸.

Według Mikołaja Reja podczas Ostatniej Wieczerzy w sakramencie Eucharystii Chrystus zostawił nam wszystkim „testament spraw swoich świętych”. Eucharystia jest „pokarmem niebieskim”, który potwierdza wiarę, cnotę i sprawiedliwość. Ma także moc ożywiania i odnawiania wiary człowieka. Złagodzenie jego grzechów gwarantuje wiara, Słowo Boże oraz sakrament Wieczerzy Pańskiej. Przystępując do Komunii Świętej, wierny otrzymuje usprawiedliwienie przed Bogiem¹⁹. Obchodzi tym samym pamiątkę jego męki i śmierci oraz oczyszcza duszę²⁰.

Podsumowując analizę sakramentu Wieczerzy Pańskiej dokonaną przez teologów protestanckich, należy stwierdzić, że sakrament ten obejmował jedynie spożywanie Eucharystii, nie było mowy o jego adoracji, odrzucono ponadto dogmat o prawdziwej i rzeczywistej obecności Ciała i Krwi Chrystusa w chlebie i winie (wyjątki jednak od tej zasady odnajdujemy u luteranów). Sakrament Eucharystii łączył całą wspólnotę Kościoła. Podkreślano fakt symbolicznej obecności Chrystusa w Ostatniej Wieczerzy. Łączono także ustanowienie Sakramentu Ołtarza z Jego kapłaństwem. Symbolika tego sakramentu związana była z Jego śmiercią na krzyżu i zmartwychwstaniem. Protestanci podkreślali potrzebę przyjmowania sakramentu komunii św. pod dwiema postaciami.

Na tego typu poglądy reagowali duchowni katolicy, nie wyłączając polskich intelektualistów, którzy polemizowali z doktrynami reformacyjnymi. Teolog i biskup Antoni z Napachania (1494–1561) w krótko i przystępnie napisanym katechizmie *Enchiridion to jest książki ręczne o nauce chrześcijańskiej* stwierdzał, że Eucharystia jest pokarmem duchowym, który dał ludziom miłosierny Bóg, aby uzyskali oni siły niezbędne do wypełniania jego przykazań. Ustanowienie tego

¹⁷ M. Rej, *Catechismus to jest nauka barzo pożyteczna każdemu wiernemu krześcijaninowi*, Kraków 1549, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, s. 91. Na temat *Catechismusa* Mikołaja Reja zob.: J.T. Maciuszko, *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI wieku*, Warszawa 2002, s. 83–121.

¹⁸ M. Rej, *Catechismus*, s. 120.

¹⁹ Tamże, s. 121–122, 126–127.

²⁰ Tamże, s. 128–129.

sakramentu było wynikiem miłości Chrystusa do swojego Kościoła²¹. Jak stwierdził ten autor: „ta świętość ma w sobie rzecz świętą sama w sobie Pana Chrystusa, nad którego nic nie jest większego”²². Antoni z Napachania przypomniał także, że jeśli ktoś nie będzie przyjmował ciała Chrystusa, ten nie uzyska szczęśliwości wiecznej²³.

Nad znaczeniem komunii św. zastanawiał się również inny wybitny teolog XVI w. Benedykt Herbest (1531–1598). Rozważań o sakramencie Eucharystii nie zawarł w swoim najważniejszym dziele, pierwszym katechizmie napisanym w języku polskim, *Nauce prawego chrześcijanina*, ale uwagi na ten temat odnajdujemy w innej jego pracy, stanowiącej polemikę z braćmi czeskimi – *Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę Konfesję, która pod tytułem braci zakonu Chrystusowego, niedawno jest wydana*. Na kartach tego dzieła Herbest zawarł ogólne spostrzeżenia na temat sakramentów (świętości). Jego zdaniem są one „naczyniem i studnią darów Bożych”²⁴. Tak jak lekarstwa leczą ciało, tak sakramenty leczą duszę chrześcijanina, a ich moc pochodzi od samego Jezusa Chrystusa²⁵. Zdaniem Herbesta wszystko, co powiedział Chrystus podczas Ostatniej Wieczerzy, jest nie tylko podstawą sakramentu, ale także ofiarą, a słowa Chrystusa ustanawiające sakrament Eucharystii są najważniejszymi słowami zawartymi w Piśmie Świętym²⁶.

We wspomnianej pracy teolog pisał, że podczas przeistoczenia, dokonującego się w ofierze mszy św., chleb staje się ciałem Chrystusa, które narodziło się z Panny Marii. Było to ciało, w którym On cierpiał, zmartwychwstał i wniebowstąpił²⁷. Symboliki przeistoczenia nie sposób uzasadnić na podstawie wiedzy, dotyczy ona bowiem wiary i miłości do Jezusa Chrystusa: „nie przydajemy nic, nie odejmujemy nic, jako słowa same brzmią. Bo tu wiary, nie rozumu trzeba”²⁸. Uczestnicząc w Ofierze Eucharystycznej podczas mszy św., wierni dostrzegają tylko widome postacie chleba i wina, Chrystus zaś pozostaje niewidzialny²⁹. Wiara w prawdziwą obecność Chrystusa w sakramencie Eucharystii jest jedną z zasad religii katolic-

²¹ Antoni z Napachania, *Enchiridion to jest książki ręczne o nauce chrześcijańskiej*, druk M. Szarfenberg, Kraków 1558 [Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa], s. 94.

²² Tamże, s. 96.

²³ Tamże, s. 114.

²⁴ B. Herbest, *Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę Konfesję, która pod tytułem braci zakonu Chrystusowego, niedawno jest wydana*, druk M. Siebeneicher, Kraków 1567 [Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa], s. 440.

²⁵ Tamże, s. 445.

²⁶ Tamże, s. 464–465.

²⁷ Tamże, s. 466.

²⁸ Tamże, s. 467.

²⁹ Tamże, s. 474.

kiej, a „nad tym każdym jako niewierzącym wszechmocnemu Synowi Bożemu, gniew Boży wisi”³⁰.

Benedykt Herbest przywołał także poglądy św. św. Hieronima, Chryzostoma i Cypriana na temat symboliki Eucharystii. Zdaniem św. Hieronima Chrystus był kapłanem na wzór Melchizedeka, postaci starotestamentowej, która złożyła ofiarę Bogu. Stwierdzał on także, że Chrystus jest obecny w każdej części komunii św.³¹ Święty Chryzostom z kolei Wieczerzę Pańską nazywał ofiarą, która była symbolem śmierci Chrystusa na krzyżu. Eucharystia jest więc znakiem i tajemnicą Kościoła. Herbest podniósł w tym miejscu, że podczas sprawowania Eucharystii najpierw następuje ofiara, a potem rozdawanie komunii św.³² Święty Cyprian nauczał zaś, że w osobie Chrystusa widome było jego człowieczeństwo, a zakryte bóstwo, tak w postaci chleba i wina „wlewa się boska istność”³³.

Benedykt Herbest podnosił, że ofiara Chrystusa przynosząca wszystkim zbawienie miała 2 formy. Jedna nastąpiła podczas Ostatniej Wieczerzy, a druga dokonana się na krzyżu. Pierwsza miała więc postać niekrwawą, a druga zakończona została śmiercią Zbawiciela. Tę pierwszą Chrystus postanowił czynić na swoją pamiątkę³⁴. Sakrament Eucharystii jednoczy wszystkich wierzących w Boga, a połączony z modlitwą pomaga wyprosić u Boga potrzebne łaski³⁵. Dzięki sakramentowi komunii św. Chrystus stał się pośrednikiem i obrońcą wszystkich ludzi, a „zasługa śmierci Jego raz nam zgotowana, trwa wiecznie”³⁶. Eucharystia jednoczy cały Kościół: „Pan Chrystus dlatego swe ciało wydał i krew swoją drogą wylał, aby rozproszone rozmaite narody ludzkie w jedno zgromadził”³⁷.

Inny teolog katolicki z XVI w. Marcin Białobrzescki (1530–1586) w pracy *Katechizm albo wizerunek prawej wiary chrześcijańskiej*, analizując sakrament komunii św., przywołał słowa z Ewangelii Janowej: „Jezus jest chleb żywy, który z nieba zstąpił. Kto będzie pożywał tego chleba, będzie żył na wieki”³⁸. Białobrzescki akcentował, że Eucharystia jest prawdziwym pokarmem prowadzącym człowieka do zbawienia. Ten, kto przyjmuje go z wiarą, osiągnie żywot wieczny. Jak ów

³⁰ Tamże, s. 475.

³¹ Tamże, s. 490, 530.

³² Tamże, s. 491, 496.

³³ Tamże, s. 529.

³⁴ Tamże, s. 485.

³⁵ Tamże, s. 499.

³⁶ Tamże, s. 525.

³⁷ Tamże, s. 555.

³⁸ M. Białobrzescki, *Katechizm albo wizerunek prawej wiary chrześcijańskiej*, druk M. Szarfenberger, Kraków 1567 [Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona], s. 269.

teolog zauważył: „Chleb ten jest lekarstwo nieśmiertelności i upominek żywota przez Jezusa Chrystusa i wygładzenie wszystkiego złego”³⁹. Przypomniał także poglądy św. św. Cypriana, Anatazego, Hieronima, Jana Chryzostoma, Ambrożego i Augustyna na temat Eucharystii. Święty Ambroży w rozważaniach dotyczących tego sakramentu porównywał go z manną daną Izraelitom przez Boga w Starym Testamencie. Stwierdził, że manna z nieba mogła ulec zepsuciu, a ciało Pana Jezusa nigdy⁴⁰. Według św. Augustyna Chrystus zechciał być zbawieniem naszym w ciele i krwi swojej. Jak pisał: „Bytność własnego ciała Pana Jezusa Chrystusa to masz wierzyć, pod przykryciem chleba i wina, a gdy tak wierzyć będziesz, dopiero pożytek duszny otrzymasz”⁴¹.

Marcin Białobrzegi zauważył, że Chrystus, ustanawiając sakrament Eucharystii, wypełnił proroctwa Starego Przymierza. Ostatnia Wieczerza była wydarzeniem przełomowym w historii Starego i Nowego Testamentu⁴². Teolog ten, podobnie jak Benedykt Herbst, zwracał uwagę na podwójną ofiarę Chrystusa: na krzyżu i podczas Ostatniej Wieczerzy. Ta druga stale powtarza się podczas każdej mszy św., ponieważ Chrystus wypowiedział słowa: „To czyńcie na moją pamiątkę”⁴³.

Hieronim Powodowski (1543–1613) z kolei w pracy teologicznej *Katechizm Kościoła powszechnego nauki do zbawienia potrzebniejsze* zauważył, że pod osobami chleba i wina, pod najmniejszą ich cząstką, po przeistoczeniu znajduje się prawdziwe Ciało Boże, a więc prawdziwy Jezus Chrystus, który siedzi po prawicy Boga Ojca. Przyjmowanie Eucharystii jest bardzo ważne w życiu chrześcijanina, ponieważ prowadzi do Boga⁴⁴. Przystępowanie do tego sakramentu zapewnia zjednoczenie z Jezusem Chrystusem i oczyszcza duszę człowieka z wszelkich grzechów, „tak iż diabeł, świat, własne ciało ani żadna pokusa albo przeciwność szkodzić mu nie może”. Wówczas dusza ludzka zaczyna się radować Bogiem, jest pełna jego łaski, „pragnąc co najrychlej z Panem swym w chwale wiecznej być doskonale zjednoczona”⁴⁵.

³⁹ Tamże, s. 270, 273.

⁴⁰ Tamże, s. 282.

⁴¹ Tamże, s. 288.

⁴² Zob.: E. Chat, *Ofiara Mszy Świętej w nauce teologów katolickich i protestanckich w XVI wieku*, Kielce 2005, s. 67–70.

⁴³ Tamże, s. 101.

⁴⁴ H. Powodowski, *Katechizm Kościoła powszechnego nauki do zbawienia potrzebniejsze*, Poznań 1577 [Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona], s. 84.

⁴⁵ Tamże, s. 85.

Według teorii teologicznych wymienionych autorów katolickich Chrystus jest prawdziwie obecny w Eucharystii mocą słów, które wypowiedział podczas Ostatniej Wieczerzy. Podkreślali oni wszyscy, że jest ona czymś więcej niż tylko symbolem. Została ustanowiona podczas Ostatniej Wieczerzy i stale się dokonuje na mszy św. podczas przemiany całej substancji chleba i wina w całą substancję ciała i krwi Chrystusa. Pod każdą cząstką komunii św. obecny jest „cały Chrystus”.

Na temat charakteru sakramentu Eucharystii wypowiedziano się podczas soboru trydenckiego (1545–1563) w dekrete *O najświętszym sakramencie Eucharystii* na jego 13 sesji, 11 października 1551 r. Nakazano wszystkim wierzącym, aby nie twierdzili nic o tym sakramencie ponad to, co wyjaśniono i określono na wspomnianym soborze – po dokonaniu konsekracji chleba i wina obecny jest prawdziwie, rzeczywiście i substancjalnie Jezus Chrystus, który jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem. Eucharystia jest oznaką Bożej miłości do ludzi, łącząc ze sobą cały lud chrześcijański i będąc znakiem rzeczy świętej oraz widzialną formą niewidzialnej łaski. Sobór trydencki zalecał, aby w Kościele katolickim trwał ciągle kult uwielbienia Jezusa Chrystusa występującego w tym sakramencie⁴⁶.

Zgodnie z nauką soboru trydenckiego msza św., podczas której dokonuje się przemiana chleba i wina w ciało i krew Chrystusa, jest nie tylko symbolem. To na niej sakrament Eucharystii jest przyjmowany przez wiernych. Ma ona charakter ofiarniczy⁴⁷.

W kwestii sakramentu komunii św. autorzy katolicycy przyjmowali, że Eucharystia jest nie tylko symbolem, lecz także prawdziwym ciałem i krwią Jezusa Chrystusa. Jest widzialnym znakiem niewidzialnej łaski. Podobnie wypowiedział się w tej materii sobór trydencki. Prawdziwej obecności Chrystusa w sakramencie Eucharystii nie da się dowieść rozumem, ale potrzeba wiary i miłości do Jezusa Chrystusa. Każdorazowa konsekracja chleba i wina w ciało i krew Chrystusa niejako buduje Kościół. Dokonująca się na każdej mszy św. zapewnia mu trwanie i przyjmowanie owoców Bożej miłości. W luteranizmie sakrament Wieczerzy Pańskiej oparty jest na słowie biblijnym. Zdaniem luteranów Chrystus obecny jest w sakramencie Eucharystii realnie, substancjalnie i rzeczywiście. Znaczenie tego sakramentu według nich polega na unii ciała i krwi z elementami eucharystycznymi (konsubstancjacja). Eucharystia powinna być przyjmowana pod dwiema postaciami. W luteranizmie podkreśla się ponadto bardzo wyraźnie charakter

⁴⁶ *Dekret o Najświętszym sakramencie Eucharystii soboru trydenckiego*, w: *Dokumenty soborów powszechnych, t. IV (1511–1870), Lateran V, Trydent, Watykan I*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 445–447, 449, 451.

⁴⁷ M. Maliński, *Historia Eucharystii*, s. 192–193.

zbawienny tego sakramentu. Przynosi on zbawienie tym, którzy wierzą w słowa Jezusa Chrystusa.

W kalwinizmie z kolei przyjmowano realną obecność ciała i krwi Chrystusa w Eucharystii. Chrystus jest realnie obecny w tym sakramencie w Duchu Świętym. W doktrynie tej zwraca się uwagę na symboliczną obecność Chrystusa w Ostatniej Wieczerzy, kiedy to ustanowił on sakrament Eucharystii. Wierzący spożywają tylko chleb i wino, które są znakami ciała i krwi Chrystusa. W rozumieniu Eucharystii punktem wspólnym dla katolików i protestantów był pogląd, że Eucharystia łączy społeczność chrześcijańską we wspólnotę eucharystyczną. Jest ona centralnym elementem religii chrześcijańskiej, dotyczącym ofiary i uczt. Jest także pewną pamiątką, której powtarzanie zalecił Jezus Chrystus.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

- Antoni z Napachania, *Enchiridion to jest książki ręczne o nauce chrześcijańskiej*, druk M. Szarfenberg, Kraków 1558 [Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa].
- Białobrzeski M., *Katechizm albo wizerunek prawej wiary chrześcijańskiej*, druk M. Szarfenberger, Kraków 1567 [Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona].
- Chat E., *Ofiara Mszy Świętej w nauce teologów katolickich i protestanckich w XVI wieku*, Kielce 2005.
- Dekret o Najświętszym sakramencie Eucharystii soboru trydenckiego*, w: *Dokumenty soborów powszechnych, t. IV (1511–1870), Lateran V, Trydent, Watykan I*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004.
- Herbest B., *Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę Konfesję, która pod tytułem braci zakonu Chrystusowego, niedawno jest wydana*, druk M. Siebeneicher, Kraków 1567 [Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa].
- Kowalski W., *To jest owczarnia onego dobrego Pasterza. Pojęcie prawdziwego Kościoła w polskich szesnastowiecznych katechizmach*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2016, nr 60.
- Luter M., *Mały katechizm*, w: Pasek Z., *Wyznania wiary. Protestantyzm*, Kraków 1999.
- Maciejowski J., *Krótką historia pobożności eucharystycznej*, „Znak” R. 57, 2005 (9).
- Maciuszko J.T., *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI wieku*, Warszawa 2002.
- Maliński M., *Historia Eucharystii od pierwszej gminy do soboru trydenckiego*, „Znak” R. 28, (1976), nr 260(2).
- Mc Grath A.E., *Jan Kalwin. Studium kształtowania kultury Zachodu*, Warszawa 2009.
- Medwid W., *Sakramenty w ujęciu szesnastowiecznych reformatorów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2014, nr 1.
- Nowosad S., *Grzech, pokuta i spowiedź z perspektywy protestanckiej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2014, nr 2.

- Powodowski H., *Katechizm Kościoła powszechnego nauki do zbawienia potrzebniejsze*, Poznań 1577 [Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona].
- Rej M., *Catechismus to jest nauka barzo pożyteczna każdemu wiernemu krześcijaninowi*, Kraków 1549 [Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa].
- Skierska I., *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003.
- Skowronek A., *Nauka Marcina Lutra o Wieczery Pańskiej*, „Collectanea Theologica” 1973, 43, f. I. Sojka J., *Wokół Stołu Pańskiego – sakramentalne dziedzictwo reformacji*, „Gdański Rocznik Ewangelicki” 2012.
- Uglorz M., *Eklezjologia w teologii Marcina Lutra*, w: *Teologia wiary*, red. M. Uglorz, Bielsko-Biała 2007.
- Uglorz M., *Eucharystia a Kościół z perspektywy Kościołów luteranckich*, „Symposium” 2011, 1(20)
- Uglorz M., *Świadectwo Lutra o Wieczery Pańskiej*, w: *Teologia wiary*, red. M. Uglorz, Bielsko-Biała 2007.